

BÍRÓ MARGIT

Vahtang Gorgaszal életrajzához

Egy 11. századi grúz krónika tudósításai*

Az 5. században a Kaukázuson túli országok (Nyugat-Grúzia kivételével) perzsa uralom alatt álltak. Ennek ellenére a birodalom nyugati szélén fekvő Kartlit (Kelet-Grúziát) — ellentétben a kaukázusi Albániával és Örményországgal — a hódítók nem fosztották meg a királyság intézményétől. A század közepén lépett Kartli trónjára a grúz történelem egyik legkiemelkedőbb uralkodója, Vahtang Gorgaszal.

Tanulmányomban, amelynek célja egy 11. századi, Vahtang Gorgaszal életéről szóló grúz krónika néhány közlésének elemzése, közreadom a krónika egy részének magyar fordítását is. Ez a fejezet Kartlinak az északi szomszédjaival, „ovszokkal”, „kazárokkal”, vagyis olyan népekkel folytatott harcait írja le, amelyekkel a honfoglalás előtti magyarság is kapcsolatba kerülhetett a Kaukázus előterében.

Vahtang Gorgaszal a korai grúz történelem egyik legkiemelkedőbb politikusa és hadvezére volt. Uralkodása során először vazallusi helyzetét a maga javára fordítva perzsa katonai támogatással sorra egyesítette a grúz földeket, majd megszervezte a független grúz nemzeti egyházat és megalapította a királyság új fővárosát, Tbiliszit. A központi hatalom megerősítése után az egyesített ország erejét elnyomóival — a perzsákkal — szembe fordítva harcolt a grúz nép függetlenségéért.

Életrajzát a 11. században, tehát uralkodása után több mint ötszáz évvel írta meg Dzsuanser,¹ grúz történetíró. Ebben az időben a nemzeti függetlenségi harc szimbólumává vált uralkodó személyiségét és tetteit már számos legenda övezte. Dzsuanser műve sajátos történeti eposz, amelyet a szerző részben történeti források, részben pedig a nép körében keletkezett szájhagyomány felhasználásával írt meg. Közlései ezért csak igen nagy körültekintéssel és más források adatainak a figyelembevételével vizsgálhatjuk.² Mindezek mellett igen nagy nehézséget okoz az is, hogy a krónika a leírt események egyikét sem köti évszámhoz. Az említett okok miatt Vahtang életének, tevékenységének, valamint az uralkodása során bekövetkezett eseményeknek több részlete, s azok ideje is tisztázatlan. A kutatók csupán a következő két kronológiai kérdésben értenek egyet: 1. Vahtang az 5. század 40/50-es és a 6. század első éveit között volt Kartli királya; 2. 482-ben az ő vezetésével kezdődött meg a Kaukázuson túli népek perzsaelenes szabadságharca.

Dzsuanser krónikáján kívül más grúz és örmény források is a rendelkezésünkre állnak, amelyek adatai alapján képet kapunk a Kaukázuson túli országok, köztük Kartli 5. századi társadalmi és politikai életéről.³ Ezekből megtudjuk, hogy Belső-Ázsiában

* Csak ez úton tudom közölni az Antik Tanulmányok olvasóival, hogy A hunok kaukázusi szerepléséhez című írásom (Ant. Tan. XXIX. I. 1982) 1. lábjegyzetében szereplő hivatkozás (Vö.: *Bíró Margit*: Vahtang Gorgaszal életrajzában néhány kérdése. Századok (Megjelenés alatt)) a jelen tanulmányra utal.

¹ A mű csak késői (15–19. századi) kéziratokban maradt fenn. Vahtang Gorgaszal életrajza a Grúz krónika-gyűjtemény (grúz nevén: Kartlisz chovreba) részét alkotja (Kartlisz chovreba [Grúzia története] I. szerk.: Sz. Kauhsisvili, Tbiliszi, 1955. 139–244.)

² G. *Ahlediani*: Dzsuanserisz „Vahtang Gorgaszlisz chovrebisz” polkloruli cka-roebi (Dzsuanser „Vahtang Gorgaszal történetének” folklór forrásai): MACNE isztoriisz, arkeologijisz, etnografiisza da helovnebisz isztoriisz szeria (történettudományi, archeológiai, etnográfiai és művészettörténeti sorozat) Tbiliszi, I. 1979. 124–134.

³ Az eredeti grúz források közül Jakob Curtaveli Susanik vértanúsága című ha-giográfiai műve a legkorábbi. A szerző az 5. század 80-as éveiben írta meg ezt a szá-munkra felbecsülhetetlen értékű vitát, amelyben értékes feljegyzéseket találunk az akkori Alsó-Kartli politikai és társadalmi helyzetéről. Érdekes, hogy bár Jakob Curtaveli kortársa volt Vahtang Gorgaszalnak, művében nem utal rá. Ennek okairól lásd:

folytatott sikertelen háborúik anyagi terheinek fedezése céljából a perzsák tovább fokozták a fennhatóságuk alatt álló országok kizsákmányolását. Bár a Kaukázuson túli országok 450–451-es függetlenségi harcának⁴ levereése után a perzsák arra kényszerültek, hogy ezekben az országokban bizonyos engedményeket tegyenek, rövidesen ismét visszaszereztek korábbi hatalmukat. Folytatták a kereszténység elleni harcukat és a mazdaizmus⁵ terjesztését.

M. Lortkipanidze: Kartli V száukunisz meore nahevarisi (Kartli az V. század második felében). Tbiliszi, 1979. 62. A 11. és a 18–19. századi másolatokban ránk maradt *vita* legújabb szövegkiadása I. Abuladze gondozásában látott napvilágot. Dzveli kartuli agiograpiuli literaturis dzeglebi (Az ógrúz hagiográfiai irodalom emlékei) I. szerk.: I. Abuladze, Tbiliszi, 1964. 11–29. A mű nemrégiben magyar nyelven is megjelent Istvánovits Márton fordításában: Keletkutatás. Budapest, 1976/77. 243–255.

A Vahtang Gorgaszalt személy szerint említő grúz források közül a Mokcevaj Kartliszaj (Kartli megtérése) krónika a legrégebbi. A krónika két változatban: a satberdiben (10. század) és a cselisiben (14–15. század) maradt fenn. G. Melikisvili véleménye szerint a Mokcevaj Kartliszaj ránk maradt szerkesztése nem keletkezhetett a 9. századnál korábban. A krónika egyes részei azonban ennél jóval korábbi eredetűek is lehetnek. A szakirodalomban általánosan elfogadott nézet szerint a Mokcevaj Kartliszaj első részének — az úgynevezett történeti krónikának — az összefüggő szövege a 7. században keletkezett. (G. A. Melikisvili: K isztorii drevnej Gruzii. Tbiliszi, 1959. Bevezetés. 23–28.) A krónika satberdi és cselisi változatának legutóbbi szövegkiadása szintén I. Abuladze fent említett könyvében található meg. (Szerk.: I. Abuladze, 81–163.) A Satberdi gyűjtemény szövegének első teljes kiadása B. Giginisvili és El. Giunasvili munkája. (Satberdisz krebuli X száukunisza) (A X. századi Satberdi gyűjtemény). Szerk.: B. Giginisvili és El. Giunasvili. Tbiliszi, 1979.)

Az 5. századi Lazar Parpeci, aki krónikájában Örményország történetét 387-től kb. 485-ig mondja el, a perzsa fennhatóság alatt álló Kaukázuson túli népek szabadságharcával kapcsolatban említi Vahtangot. (Histoire de l'Arménie. Des origines á 1071. Paris, 1947. 214–227.; L. N. Dzsanasia, Lazar Parpecisz enobebi Szakartvelosz seszahab (Lazar Parpeci adatai Grúziáról). Tbiliszi, 1963.)

⁴ A 450–451-es függetlenségi harcot a kaukázusontúli országok főurai közösen szervezték, de magában a felkelésben Kartli nem vett részt. Ennek okairól nem beszélnek a források, de Kartli akkori kül- és belpolitikai helyzete magyarázatul szolgálhat. Kartli feudális urai egyre nagyobb hatalomra törekedtek, s hogy céljukat elérjék, szembefordultak a központi hatalommal. Ezek a grúz főurak a perzsákkal nem ellenséget, hanem szövetségest láttak. Fontos tényezőként kell utalnunk arra is, hogy mivel Kartli földrajzilag távolabb volt a perzsa birodalomtól, mint Örményország és a kaukázusi Albánia, számára a perzsa elnyomás nem jelentett olyan fenyegető veszélyt, mint a másik két Kaukázuson túli ország számára. Abban, hogy Kartli nem csatlakozott a felkeléshez, az is fontos szerepet játszhatott, hogy a grúz arisztokrácia elismert vezetőjét, Arsusa pitiaht II. Jazdgerd perzsa uralkodó (438–457) az udvarában tartotta túszként. (Szakartvelosz isztóriisz narkvevebi (A grúz történelem vázlatai) II. szerk.: S. Meszhia. Tbiliszi, 1973. 88–89.; *M. Lortkipanidze*, i. m. 32–34.; *A. Bogveradze*: Kartlisz politikuri da szocialur-ekonomikuri ganvitareba IV–VIII száukuneebsi (Kartli politikai és társadalmi-gazdasági fejlődése a IV–VIII. században). Tbiliszi, 1979. 35.; *K. V. Trever*: Ocserki po isztorii i kul'ture Kavkazskoj Albanii. Moszkva—Leningrád, 1959. 210–213.)

⁵ Dzsuaner krónikájának egyik részlete arról tudósít, hogy a megözevgyült Szagduht királyné, az akkor még kiskorú Vahtang anyja, édesapjához, Barzabodhoz, Rani erisztavjához, azaz a kaukázusi Albánia perzsa helytartójához fordult azzal a kéréssel, hogy bocsássa meg korábbi hitszegését és ne kényszerítse új hite, a keresztény hit megtagadására. Barzabod megkönyörült a lányán és megígérte neki, hogy sem őt, sem Kartli lakóit nem kényszeríti a mazdaizmus fölvetelére. Cserében azonban azt követelte, hogy ne akadályozzák Kartliban a mágusok hittérítő tevékenységét. A megbeszélést követően Barzabod zoroaszter papokat küldött Mehétába Binkarannal az élükön. A grúz krónikafő szerint a tűzimádás azonban csak a kisemberek (cvrili eri) között terjedt el szélesebb körben. (Kartlisz chovreba I. 144–145.) Ezzel szemben az 5. századi Jakob Curtaveli művéből, a Susanik vitájából arról értesülünk, hogy Kartli második leghatalmasabb ura, Vahtang Gorgaszal egyik legnagyobb politikai ellenfele, a keresztény családból származó Varszken pitiahs is áttért a mazdaizmusra. (Bíró M.: Schushanik's Georgian Vita. Acta Orientalia Bp. 1984. XXXVIII. Fasc. 1–2. 187–200.) Nagyon valószínűnek tűnik, hogy Varszken tette nem volt egyedülálló a grúz feudális arisztokrácia körében.

Hasonló volt a helyzet Kartliban is, amikor Vahtang, későbbi nevén Vahtang Gorgaszal,⁶ trónra lépett. Trónra kerülésének idejét nem ismerjük pontosan. Dzsuanser krónikájából csupán annyit tudunk meg, hogy hét esztendő volt, amikor apja, Mirdat király meghalt.⁷ A kérdés megoldásához sajnos nem visz közelebb a kortárs örmény történetíró, Lazar Parpeci művének az a részlete sem, amelyben arról tudósít, hogy II. Jazdgerd szászánida uralkodó (438–457), a Kaukázuson túli népek lázadása (450–451) előtt magához hívatta e népek vezető urait és arra kényszerítette őket, hogy áttérjenek a mazdaista hitre. Lazar Parpeci név szerint felsorolja azokat a főurakat, akik megjelentek a perzsa udvarban: „... és az ibérek országából Asusa bdesz és az ország más főurai.”⁸ Vahtangot tehát nem említi az örmény forrás. Ebből egyes kutatók arra következtetnek, hogy Vahtang 450 előtt vagy még nem volt Kartli törvényes uralkodója, vagy fiatal kora miatt nem kellett a perzsa udvarba mennie.⁹ A 10. századi grúz Mokcevaj Kartliszaj (Kartli megtérése) krónikában Vahtangról a következőket olvassuk:** „Utána (Mirdat király után) a hatalmas Vahtang Gorgaszal uralkodott és Jovel volt az érsek. Azután Vahtangot elvitték a perzsák. Egy idő múlva visszajött, és Mikael volt (akkor) az érsek.”¹⁰ Vahtang perzsiai tartózkodására Szent Nino életrajzának Arsenféle szerkesztésében is találunk utalást: „... és amikor még fiatal volt, kényszerűségből Perzsiába ment.”¹¹ A két idézetből tehát megtudjuk, hogy az ifjú Vahtang az apja halála után valamilyen — számunkra ismeretlen — kényszerű oknál fogva Perzsiába távozott, s egy ideig ott is élt. Dzsuanser krónikája szerint viszont Vahtang egész gyermekkorát szülőhazájában töltötte.

Vahtang perzsiai tartózkodását illetően a források egymásnak ellentmondó adatai közül a Dzsuanser krónikánál egy évszázaddal korábban keletkezett, de még régebbi, 7. századi források felhasználásával készült Mokcevaj Kartliszaj adata tűnik hitelesnek.

⁶A Gorgaszal ragadványnév keletkezését a következőképpen mondja el Dzsuanser: „Vahtang király készítettett magának egy arany sisakot, és elől egy farkast, hátul egy oroszlánt tétetett rá; és amelyik oldalon legyőzettek a grúzok, odament és a perzsák seregéből [sokakat] megölt, mint az oroszlán a vadzsamarakat. Ettől kezdve nem mertek ellene harcolni a perzsák, mivel megismerték azt, akin a farkas és az oroszlán képe volt, és amikor meglátták Vahtangot, ezt mondták: „dur az gorgaszal”, ami azt jelenti: „óvakodjatok a farkasfejtől”. És ezért kapta Vahtang a Gorgaszal nevet.” (Kartlisz chovreba I. 180.)

A Vahtang sisakját díszítő farkast a kutatók összefüggésbe hozzák a grúz törzsek, elsősorban a szávnok hagyományaiiban kimutatható farkas-kultusszal. (V. V. *Bardavelidze*: Drevnejsije religioznije verovanija i obrjadovoje graficeseszkoje iszkussztvo gruzinszkij plemen. Tbiliszi, 1957. 44.; W. E. D. Allen: Ex Ponto, III. and IV.: Bedi Karthlisa VI—VII. Paris, 1959. 29—47.; J. *Markwart*: Woher stammt der Name Kaukasus?: Caucasia Fasc. 6. I. Leipzig, 1930. 42—43.) A farkas valószínűleg a grúzok egyik legősibb totemállata volt. (S. Ja. *Amiranasvili*: Isztorija gruzinszkogo iszkussztva. Moszkva, 1950. 42.) A Gorgaszal ragadványnévnek a perzsa gurg-szár 'farkasfej'-ből való eredeztetése megfelel a valóságnak. (F. *Justi*: Iranisches Namenbuch. Hildesheim, 1963. 122.; H. *Hübshmann*: Armenische Grammatik I./1. Armenische Etymologie. Leipzig, 1897. 143.; V. I. *Abajev*: Oszetinszkij jazük i fol'klor. I. Moszkva—Leningrád, 1949. 184, 187.; M. *Andronikasvili*: Narkvevbi iranul-kartuli enobrivi urtiertobidan (Tanulmányok az iráni—grúz nyelvi kapcsolatok köréből) I. Tbiliszi, 1966. 453—454.) Érdekeséggé vált megemlíthetjük, hogy Abajev szerint az ugyancsak iráni eredetű Vahtang név etimonia (*varkatanu 'farkasestű') is tartalmaz 'farkas' jelentésű elemet. (V. I. *Abajev*: i. m. 184, 187.)

⁷ Kartlisz chovreba I. 143.

⁸ Histoire de Lazare Pharbe (ford.) S. *Ghésarion*: V. Langlois Collection II. 283.; L. N. *Dzsanasia*: i. m. 216—218.

⁹ Szakartvelosz isztóriisz narkvevbi II. 91.

** Tekintve, hogy a folyóirat nyomdai előállításai technikailag nem teszi lehetővé a grúz szöveg nyelvészeti átirását, a szöveg közlésében a Keleti nevek szótárában megadott átirást alkalmazom. Meg kell jegyezni azt is, hogy bár a grúz írás nem különböztet meg kis- és nagybetűket, a szöveg könnyebb áttekinthetése érdekében a szövegrészletek átirásában a magyar helyesírás szabályait alkalmaztam.

¹⁰ I. *Abuladze*, i. m. 93.; Satberdisz krebuli, i. m. 325.

¹¹ Dzvli kartuli agiograpiuli literaturisz dzeglebi. III. Szerk.: I. *Abuladze*, Tbiliszi, 1971. 47.

A Mokcevaj Kartliszajnak ezt az adatát megerősíti a Nino életrajz Arszen-féle szerkesztésének idézett közlése is.

Vahtang életrajzának egyik legérdekesebb és szintén vitatott epizódjáról a következőket tudjuk meg Dzsuanser krónikájából.¹² „Amikor tíz éves lett Vahtang, megszámlálhatatlan ovsz¹³ sereg jött át, és kifosztották Kartlit a Mtkvari¹⁴ eredetétől Hunanig.¹⁵ Elpusztították a sík területeket, de az erődvárosokat (épen) hagyták Kaszpi¹⁶ kivételével. Kaszpi városát pedig elfoglalták és lerombolták, és magukkal vitték Miranduhtot, Vahtang háromezstendős hűgát. Anélkül, hogy elfoglalták volna Kartli völgyeit, Kahetit,¹⁷ Klardzsetit¹⁸ és Egriszit,¹⁹ lementek Raniba²⁰ és Movakaniba,²¹ azokat is feldúlták és a Daruband²² kapun távoztak, mivel maguk a darubandiak adtak nekik utat, és győztesen mentek be Ovszetebe.”

¹² Kartlisz chovreba I. 145–146.

¹³ Az osztek (a grúz forrásokban: ovszi, oszi) a szkíta maradványokat is magába olvasztó szarmata törzscsoport egyes – a hunok európai betörése (370) után is a Kaukázus északi előterében maradt – alán törzseinek és egy másik észak-iráni népelemnek, az ászoknak (jászoknak) az egyesüléséből létrejött nép, amely ma is a Kaukázusban él. (V. I. Abajev: i. m. 41–48.; Ju. Sz. Gaglojti: Alanü i voproszü etnogeneza oszetin. Tbiliszi, 1966.; V. A. Kalojev: Oszetinü. Moszkva, 1967. 12–26.; Czeglédy Károly: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. Bp., 1969. 8–17., 30–39.) Ma sem tisztázott azonban, hogy az itt említett támadók valóban alánok voltak-e (l. alább).

¹⁴ Grúzia főfolyójának grúz neve, oroszul Kura.

¹⁵ Hunani a Mtkvari folyó jobb partján, a Tausz-csaj (régén: Kotman) folyó betorkollása fölött lokalizálható. Az 5. században itt húzódott Kartli és a kaukázusi Albánia határa. Hunani, Hnarakert és Toprah-Kala feltételezett azonosságáról lásd: D. L. Muszhelisvili: K voproszu o lokalizacii Hunana // Hnarakerta: Peodaluri Szakartvelosz arkeologiuiri dzeglebi. (A feudális Grúzia régészeti emlékei) II. Tbiliszi, 1974. 275–277.; Uő.: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithei. (Grúzia történeti földrajzának fő kérdései) I. Tbiliszi, 1977. 153–159.; R. M. Vaidov–N. M. Gulijev: O tozsdesztve gorodisca Torpaggala i goroda Hunana: Peodaluri Szakartvelosz arkeologiuiri dzeglebi. II. 278–279.

¹⁶ Az antik idők óta ismert lakott település Grúziában az Indiát a Fekete-tengeri rel összekötő híres kereskedelmi útvonal mentén, Tbiliszitől északnyugatra, a Mtkvari-folyó bal partján. (A. Apakidze: Goroda drevnej Gruzii. Tbiliszi, 1968. 5, 6, 118.; Z. I. Jampol'szkij: Kaszpi i etno-toponimiceszkije zakonomernoszti: Peodaluri Szakartvelosz arkeologiuiri dzeglebi II. 273–274.)

¹⁷ Eredetileg Grúziának a Jori folyó völgyét Erco Tianetitől Udzsarmáig (Udzsarmát is beleértve) magába foglaló területe. Ósi központja Beri (Cseleti), a mai Szioni falu közelében feküdt. Kaheti stratégiai szempontból igen jelentős szerepet töltött be, mivel itt haladt át egyrészt a Kaukázust és a síkságot összekötő egyik út, másrészt a Heretit és Kartlit összekötő legrövidebb utak. A későbbiek folyamán, de még a 4. századot megelőzően, Kaheti területe kibővült a hegyvidékekkel, Kuhetivel és Hereti jelentős részével. A 4. században pedig már az Alazani folyó medencéjének északnyugati része is Kahetihhez tartozott. (D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithei. i. m. 179–184.)

¹⁸ A Csoroh folyó alsó szakaszának a medencéje. Vahtang Gorgaszal uralkodása idején Kartlihoz tartozott. (D. Muszhelisvili: i. m. 80, 215.)

¹⁹ A Nyugat-Grúzia területén létrejött állam grúz neve. A görög források az ókorban Kolkhisz, később pedig Láziké néven említik. D. Muszhelisvili kutatásai szerint az 5. század 60/70-es éveiben Aphazeti kivételével egész Nyugat-Grúzia Vahtang politikai fennhatósága alá került. (D. L. Muszhelisvili: Osznovnünje voproszü isztoriciceszkoi geografi Gruzii: Szbornik po isztoriciceszkoi geografi Gruzii. V. Tbiliszi, 1976. 26.; Uő.: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithei. 206.)

²⁰ A kaukázusi Albánia grúz neve. A mohamedán források Arrān néven említik. A legújabb kutatások szerint az 5. század 60/70-es éveiben Péroz perzsa uralkodó (458–484) Vahtang legnagyobb politikai ellenfelét, Varszken pitiaht nevezte ki Rani erisztavjának, azaz Albánia marzpanjának. (M. Lortkipanidze: Kartli V saukunisz meore nahevarsi. 61–62.; Bíró Margit: i. m.)

²¹ A kaukázusi Albániának a Mtkvari folyó bal partján fekvő része. A 7. századi örmény Geográfában Mukan néven szerepel. (T. Papuasvili: Heretisz isztoriisz szakithei (Hereti történetének kérdései) Tbiliszi, 1970. 55–56.)

²² Derbend

Az idézett ovsz támadást a kutatók többnyire azonosítják a Priszkosz rhetor történeti munkájának töredékeiben említett két nomád betörés (a 448 előtt történt hun,²³ illetve a 466-os saragur és akatzi²⁴) valamelyikével,²⁵ amelyek a perzsák ellen irányultak és a perzsa fennhatóság alatt álló Kaukázuson túli területeket sújtották. Tekintve, hogy Priszkosznak mindkét betörés leírásában vannak olyan momentumok, amelyek megfelelnek, vagy legalábbis nem mondanak ellent a Dzsuansernél említett „ovsz” támadás egyes részleteinek, továbbá az a tény, hogy ezeknek a támadásoknak bármelyike kronológiailag is lehetővé teszi az „ovsz” betöréssel való azonosítást, úgy vélem, hogy a kutatások jelenlegi állásában ezt a kérdést teljes bizonyossággal eldönteni nem lehet. Az azonosítás egyébként nem feltétlenül szükségszerű, hiszen a támadók lehetnek alánok (azaz ovszok) is, akiknek egyes törzsei a hunok európai betörése (370) után is a Kaukázus vidékén maradtak.²⁶

Dzsuanser elbeszélése²⁷ szerint az „ovsz” támadással egyidőben „a görögök kijöttek Aphazetiből,²⁸ mivel az övük volt az Egriszekali²⁹ folyótól lefelé eső egész terület és (most) elfoglalták az Egriszekali folyó és Cihe-Godzsi³⁰ közti területet.”

Bizánc Nyugat-Grúzia elleni támadásáról Priszkosz³¹ is beszámol. Tudósításából megtudjuk, hogy a császárnak valamilyen okból nézeteltérése támadt Gobazesz láz királlyal, s ezért háborút indított ellene. Gobazesz a perzsákhoz fordult segítségért, a sah azonban a kidaritákkal folytatott háborúja miatt visszautasította Gobazesz követéinek kérését. A láz király ezért kénytelen volt kiegyezni a császárral.

²³ Excerpta de Legationibus (ed. De Boor) 1903. 141. Frg. 3. (Mü. Di. Frg. 8.). Német nyelvű fordítása: Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren. Fordította: E. Doblhofer. Graz, 1955. 49–50. Magyar nyelvű fordítása: Szabó Károly: Kisebbs történelmi munkái. I. Bp., 1873. 43–45.

²⁴ Excerpta de legationibus. 588. Frg. 19. (Mü. Di. Frg. 37.); Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren. 74.

²⁵ G. V. Culaja az „ovsz” betörést a 448 előtti hun támadással azonosítja. (*G. V. Culaja*: Mroveli Leonti: Zsizin’ kartlijiszkil carej. (Szövegrészlet-fordítások, bevezetés és jegyzetek) Moszkva, 1979. 88–89.) A. V. Gadlo elfogadja Dzsuansernek azt az adatát, miszerint az „ovsz” támadással egyidőben Bizánc hódító háborút indított Nyugat-Grúzia ellen. Ez utóbbit összefüggésbe hozva Priszkosznak egy másik adatával (amelyet Gadlo tévesen ad meg, mint a Dindorfius-féle kiadás 19. és 20. fragmentumát. A helyes adatok: Exc. de leg. 152. Frg. 8. (Mü. Di. Frg. 25), 584. Frg. 12. (Mü. Di. Frg. 26)) Gadlo az „ovsz” betörést 455-re datálja. (*A. V. Gadlo*: Etniceszckaja isztorija Szevernogo Kavkaza IV—X. vv. Leningrad, 1979. 45.) A. Bogveradze a 466-os saragur-akatzi támadással azonosítja az „ovsz” betörést. (*A. Bogveradze*: Priszke panioneliz erti enobisz seszaheb. (Panioni Priszkosz egyik adatáról): Ivane Dzsavahisvili sz. dabadebisz 100 elisztaviszadmi midzgvnili szaiubileo krebuli (Jubileumi tanulmánygyűjtemény Ivane Dzsavahisvili születésének 100. évfordulójára). Tbiliszi, 1976. 196.) Az említett kutatóktól eltérően C. Toumanoff az „ovsz” betörést 449-re teszi. Véleményét azzal indokolja, hogy mivel szerinte Vahtang 439-ben született, Dzsuanserrel pedig tudjuk, hogy Vahtang 10 éves volt a támadás idején, a támadásnak 449-ben (439 + 10) kellett bekövetkeznie. (*C. Toumanoff*: Studies in Christian Caucasian History. Georgetown, 1963. 363. n. 15.)

²⁶ Szakartvelosz isztoriisz narkvevebi. II. 92.

²⁷ Kartlisz chovreba I. 146.

²⁸ A tárgyalt időszakban (5. század) Nyugat-Grúzia északnyugati, abazgok és részben apsilok lakta területe. A 4. században a Kodori folyó választotta el az Egriszi Királyságtól. (*D. L. Muszhelisvili*: Osznovnűje voproszű isztoriceszckoj geografii Gruzii. 17–18.) A krónika idézett részlete szerint Bizánc az 5. század közepe előtt meghódította a Kodori és az Egriszekali (Galidzga) közti területet, vagyis az Egriszi Királyság egy részét, az „ovsz” támadással egyidőben pedig egészen Cihe-Godzsiig nyomult előre. (*D. Muszhelisvili*: Szakartvelosz isztoriisi geografiisz dziritadi szakithebi. 200–201.)

²⁹ A mai Galidzga folyóval azonosítják. (*D. L. Muszhelisvili*: Osznovnűje voproszű isztoriceszckoj geografii Gruzii. 19.) Ocsamsirénél ömlik a Fekete tengerbe. (Atlasz Gruzinszckoj SzSzR. Tbiliszi—Moszkva, 1964. 13–14. térképlap.)

³⁰ Ma Nokalakevi (a görög források Archaepolisz néven említik), a Tehuri folyó partján. Az Egriszi Királyság politikai központja. (*D. L. Muszhelisvili*: Osznovnűje voproszű isztoriceszckoj geografii Gruzii. 19.)

³¹ Exc. de leg. 152. Frg. 8. (Mü. Di. Frg. 25.). Német nyelvű fordítása: Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren. 68.; Exc. de leg. 584. Frg. 12. (Mü. Di. Frg. 26.). Német nyelvű fordítása: i. m. 68–69.

Az „ovsz” betörés datálásának problémáját azonban ez az adat sem oldja meg, egyrészt azért, mert a Priszkosznál említett bizánci—láz háború idejét nem ismerjük,³² másrészt azért, mert a két esemény időbeli egybeesésére vonatkozó Dzsuanser adatot is csak feltételezésként kezelhetjük.

Vahtang első nagy katonai akciója, az északi hadjárat válasz volt az „ovsz”-ok Kartli elleni támadására. Dzsuanser szerint az északi hadjárat megkezdésekor Vahtang tizenhat éves volt.³³

Sajnos nincsenek olyan forrásaink amelyek alátámasztanák Vahtangnak az Észak-Kaukázusban folytatott háborújáról szóló közlést. Ennek ellenére nincs okunk arra, hogy Dzsuansernek ezt az adatát kétségbe vonjuk. Teljes mértékben elképzelhető, hogy valóban volt egy ilyen hadjárat, amelyet a grúzok mint Perzsia vazallusai a perzsák kezdeményezésére és azok közreműködésével indítottak.³⁴ Magának a hadjáratnak a megtörténte nem vonható kétségbe pusztán annak alapján sem, hogy a részletek leírásában számos mesés elemet is találunk, mint amilyen a hősök külsejének vagy a harci jeleneteknek az ábrázolása — amelyek kétségkívül egy hősi eposz hatása alatt keletkeztek.³⁵

Dzsuanser ekképpen számol be az „ovsz”-ok elleni hadjárat előkészületeiről és eseményeiről:³⁶

„Da daamtkicesz laskroba Ovszetisza, da ganikarnesz kovelni szahlad tviszad kazmad. Holo Vahtang mepeman caravlna mocikuli cinase dedisz dzmisza miszisa Varaz-Bakurisza, Ranisza erisztvisza: aucka laskroba Ovszetisza da ithova miszgan secevna. Holo man sziharulit agutkua, rametu kuekana miszica tkue-kmnil iko ovsztagan. Holo Vahtang moucoda kovelta szpata Kartliszata; da semokrbesz kovelni da daibanakesz Muhnarz da Herksz, amier da imier Aragusza: da iko aszi ataszi mkhedari da szamoci ataszi kueiti, da gamogzavna Varaz-Bakur szpani tviszni tormeti ataszi mkhedari. Da Vahtang mepe ganvida kalakit Mchetit, da ganaszrulna szpani tviszni da ganaszhna: moeconesz szimravlita, chenketilobita da mokazmulobita, da ihilna kovelni igi mhiarulad da azarvit, rametu szavszeni ikvnesz surita ovsztata. Agivszo sziharulita da madlobda gmertsza. Semovida kalakad, da agaszrula svideuli erti locvita, da marhvita, da gamisztevit; da ganuko huasztagi diddzali glahakta. Da dautevna ganngbelad szameposza tviszisa deda miszi Szagduht da daj miszi Huarandze, da daceru anderdzi eszret: „uketu argara semovikke cochali, daj csemi Huarandze seirtsos Mirian, romeli ekvoda Vahtangsz mamisz dzmiszculad, nateszaviszagan Revisza, Mirianisz dzisza, romeli szidze iko Trdut szomehta mepisza, man seirtsos daj csemi, da man ipkrasz mepoba”. Da esze dacerili dedasza miszsa miszca, da szhuasza aravisz aucka. Da igi Mirian, mamisz dzmiszculi miszi, dauteva Mchetasz.

Carvida Vahtang da dadga Tianetsz. Da mun miertnesz kovelni mepeni Kavkaszi-anni ormocdaati ataszi mkhedari. Da caremarta szahelsza zeda grmtiszasza, ganvlo kari Darialansza. Szeszlvasza miszsa Ovszetad iko Vahtang elisza tekusznetisza.

Masin mepeta Ovszetiszata sekribesz szpani matni da moirtsesz dzali Hazaretit, da moegebnesz mdinaresza zeda, romeli ganvlisz Darialansza da csavlisz velsza Ovszetiszasza. Da maszca mdinaresza Aragvi hkvia, rametu ertisz mtiszagan gamovalsz tavi ortave: Kartlisza Aragvisza da Ovszetisza Aragvisza.

Da daibanakesz ortave szpata amier da imier, rametu mdinarisza misz pirsza orgnitve karapni ikvnesz kldiszani, csalakni da velovanni pirta mdinariszata. Da ga-

³² Bizánc Nyugat-Grúzia elleni támadását a kutatók többnyire Markianosz császár (450–457) idejére, pontosabban 455–456-ra teszik. (*M. I. Artamonov: Isztorija hazar. Leningrad, 1962. 62.; C. Toumanoff: i. m. 363.; Ivane Dzsavahisvili: Thzulebani tormet tomad (Művei tizenkét kötetben.) I. Tbiliszi, 1979. 278–279.; D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi. 200–201.; A. V. Gadlo: i. m. 45.) Újabbán A. Bogveradze ezt a támadást 463-ra datálja. (*A. Bogveradze: i. m. 192.*)*

³³ Kartlisz chovreba I. 151.

³⁴ *A. Bogveradze: Kartlisz politikuri da szocialur-ekonomikuri ganvitareba IV–VIII száukuneebsi (Kartli politikai és társadalmi-gazdasági fejlődése a IV–VIII században) Tbiliszi, 1979. 41.; D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi. 203–205.; M. Iortkipanidze: i. m. 42–43.*

³⁵ *G. Ahvlediani: i. m. 124–133.*

³⁶ Laskrobisz gapirva Ovszetzed

nekrdzalnesz ertmanertiszagan, da daicvnesz gzani karaptani, da dadgesz egret svid dge. Ama svidsza dgesza brdzola iko bumberazta mdinaresza masz zeda. Masin ovszta, romel hkvesz nidzsadni hazartani, mat tana erto kaci erti goliati, szahelit Tarkhan. Gamovida esze Tarkhan hazari, da khma ko khnita maglita, da tkua: „Getkvi tkuen, kovelta szpata Vahtangiszta, vinca arsz tkuen sorisz udzlieresz, gamovidesz brdzolad csemda.”

Holo Vahtang mepesza, romel kvesz szpani szparszta nidzsadni, mat tana erto kaci erti, romelsza erkua Parszman-Paruh: amiszda vervisz daedgnesz brdzolasza sina, rametu mravali lomi khelita seepkra. Esze ganvida brdzolad Tarkhaniszad. Da agizahnesz ortave, da mietevnesz urtiertasz. Da pivvelszave sekrebaszta uhetskna khninali Parszman-Paruhsza csabalahsza zeda, da ganupo tavi vidre becstamde. Masin dacsmunda Vahtang da szpani miszni, rametu aravin darcsa mat sorisz mszgavszu Parszman-Paruhiszi. Sedzrucundesz kovelni igi szpani, da agivsznesz mcuharebita.

Da dagamda dge igi, da Vahtang sevida karvad tviszad. Da dadga locvad, da cremlita evedreboda gmertsza, da vidre gantenebamde ara dadzsda kue locviszagan; ithovda grmtiszagan secevnaszta. De mindobita grmtiszata eguleboda tvitbrdzola Tarkhaniszi, rametu usisi iko vitarca ukhoreo, da imedi hkonda grmtiszagan da dzalisha tvisziszagan.

Vitar gantena, kualad stamovida Tarkhan kidesza mdinariszasza, akuedrebda kualad, da ithovda mukaraszta, da aravin ipova szpata sorisz Vahtangiszta mbrdzoli miszi.

Masin Vahtang rkua szpata tviszta: „Ara mindobil var me dzalisha csemiszad da szimkhnisha csemiszad, aramed mindobita grmtiszta dauszabamoszata, szamebisza ertarszebisza kovlisza dambadebeliszta ganval tvitbrdzolad Tarkhanisza. Masin gankviridesz carcinebulni igi, akenebdesz Vahtangsz da mraval-goned zrahvidesz, ratamca da-akenesz brdzoliszagan. Rametu krna iko Vahtang, da ara icodesz gamocdileba miszi.

Ara eresda Vahtang, aramed daamticka brdzola miszi: gardakhda cheniszagan da davarda kuekanasza zeda, takuaniszca gmertsza, agipkrna khelni tviszni da tkua: „He, upalo, dambadebelo kovliszao da semmatebelo ketiltao, agmamaglebelo moszavta sentao! Sen ikav moce csemda, moavline angelozi seni dzalad csemda, da daec uszdzsulo iszi, da archvine mgmobarta senca, rametu ara dzalisha csemiszad mindobil var, aramed mockalebisza seniszad”. Moikka Vahtang da agdzsda taicsza tviszsa, da rkua szpata tviszta: „Evedrebodit gmertsza da nu sedzreundebit”. Carvida Vahtang, da dadgesz szpani miszni zurgit missza; sedzreunebulni de szavszeni mcuharebita tvisz-tviszsa szdzsulsza zeda evedrebodesz gmertsza.

Aka Vahtangiszi da Tarkhanisz omi da moklva Tarkhaniszi Vahtangiszgan

Masin Vahtang csavlo guerdi da stadga mdinarisza pirsza; akundesz khelta orolni. Mohedna Tarkhan da rkua: „Me goliatta da gmirta gamocdilta mbrdzoli var, ara kmacurilta garna sen zedaca davimdabolo tavi csemi”. Agizahnesz da mietevnesz urtiertasz, da pivvelszave sekrebaszta szcna Vahtang orolni szartkelsza zeda; da ver upara szimagreman szacsurveliszaman da ganvulo zurgit da mokla.

Holo kartvelta nugesiniszcemulta da szavszeta sziharulita agizahnesz khmita szasinelita, da seciresz madloba grmtiszta mimart. Holo Vahtang maszve adgilsza gardakhda cheniszagan, da davarda micaszta zeda, takuanisz-ca gmertsza da tkua: „Kurtheul har sen, upalo, romelman moavline angelozi seni da daec mteri csemi; sen har agmamaglebeli moszavta senta; sen har, romelman agadgini kuekaniszagan glahaki da szkoretagan agamagli davrdomili”. Mohkueta tavi Tarkhansz, agdzsda da carvida laskarta tviszta tana. Da kovelta mat szpata khmita agevnullita seaszhez keba Vahtangsz da madlobdesz gmertsza.

Aka Vahtangiszi da Bakatar ovszisz omi da moklva Bakatarisza Vahtangiszgan

Da meoresza dgesza szhua gamovida bumberazi ovsztagan, romelsza erkua Bakatar. Igi iko goliati; da rajtgan daecko mkhedrobad, vervisz daedgnesz misztvisz brdzolasza sina. Da moeszra koveli mbrdzoli miszi: rametu iko szigrdze msvildisza miszisa tormeti mtkaveli da iszari miszi ekuszi mtkaveli. Modga esze Bakatar pirsza mdinariszasza da khma ko khnita maglita da tkua: „Vahtang mepeo, nu ganlagnebi sen moklviszatvisz Tarkhanisza: ara erto igi goliatta da amisztvisz moikla igi kmacurilisha mier. Ac uketu senve gamohvide mbrdzolad csemda, moghuden csemgan brdzolani picelni, romeltagan vergara ganere. Tu ara, vinca szpata sentagani gamovidesz, misztviszca mza var”.

Masin paszuh ugo Vahtang Bakatarsz da rkua: „Ara dzalita csemita vszdzle Turkhansz, aramed dzalita dambadebelisza csemiszata. Da ara mesinisz me sengan, vitarca dzaglisza ertiszagan, rametu dzali Kriszteszi csem tana, da dzsuari miszi patioszani szacsurvel csemda”. Da ganacszna Vahtang szpani da daadginna ganmzadebulad; da agdzsda taicssza secsurvilisza dzsavsnita, da agigo pari miszi vigrisz tkavisza, romelsza ver hkuetda mahvili, da csavlo guerdi, da midga mahlobelad mdinarisza. Khma uko Bakatarsz da rkua: „Ara gamovael me mdinaresza, rametu mepe var; ara miveahlebi me szapsza Ovszetiszasza, rametu carekmedita csemita carekmedibisz szpa csemi koveli. Holo sen mona har, da carekmedita senita ara evnebisz szpata Ovszetiszata, vitarca dzaglisza ertiszata. Gamoved mdinaresza csem-kerdzo”. Masin Bakatar ovszman agaszru-la szitkua miszi da rkua: „Me moinklevelman senman gamovlo mdinare, aramed pirusza-gan mdinarisza ukudeg szam utevan”.

Masin Vahtang ukudga. Gamovlo mdinare Bakatar, da ucko szrolad iszrita. Masin Vahtang szipchilita tualtata, da szimahvilita gonebiszata, da szikiszkaszita taicissza misziszata iridebda iszarsza: rametu sorszve ihilisz iszari momavali, da uhldeboda da szimardzsvit mieahleboda. Amier da imier szpatagan iko cema bukebisza da dabdabta. Da izahdesz khmita agevnullita szpani ornive, kartvelni da ovszni, romlita idzrvodesz mtani da borcuni. Da vera hkra iszari orisza iszriszagan meti, Bakatar parsza Vahtangisz-sza, da ver hkueta kovlad. Da kualad hkra szhua iszari chensza Vahtangissza, da gaagdo siga. Da vidre daecemoda cheni Vahtangiszi, miukhda zeda da uhetskna khrmali mkharsza Bakatarisza, da csahkueta vidre gulamde.

Masinga daeca cheni Vahtangiszi, szcrapit mihko kheli da seipkra cheni Bakatariszi. Da pivrel davarda kuekanasza zeda, da takuanisz-ca gmertsza, da secira madloba umetesz privebisza. Agdzsda chensza Bakatarisza, da modga mahlobelad szpata tviszta, da rkua khmita maglita: „Mkhne ikvenit da gandzlierdit, rametu gmerti csuen-kerdzo arsz”.

Holo szpani igi caremartnesz ganmzadebulni, chen-tornoszanni da dzsacsucsabula-hoszanni, cina kerdzo, da mat ukana kueitni, da kueitta ukana szimravle mkhedarta, da eszret mimartesz ovszta. Holo ovszni carmodgesz karapsza zeda da daaszhesz iszari, vitarca cvima mdlapri.

Masin Vahtang mepe mokceul iko szapsza missza zurgit reseulita mkhedrita, uzahebda da ganadzlierebda da nugesinisz-cemda szpata miszta. Masin cina chentorno-szanta agvlesz gza karapsza, agkhdesz vakesza, da agudgesz ukana kueiti da semdgomad szimravle mkhedarta. Da ikmna brdzola dzlieri mat sorisz. Holo Vahtang uketu mardz-suenit-kerdzo ibrdzodisz, marchenit-kerdzo dzrcodian; da uketu marchenit-kerdzo ibrdzodisz, mardzsuenit-kerdzo dzrcodian. Da egodensa szimravlesza szpatasza icnobe-boda khma Vahtangiszi, vitarca khma lomisza; da tana hkvebodesz masz orni mkhedarni: Artavaz dzudzuszante, dze Szaurmag szpaszpetisza, da Bivritian szepeculi. Da iginica ibrdzodesz mkhned.

Masin idzlivnesz ovszni da ivltoda banaki mati. Moiszrnesz da tkue ikmnesz, holo umravleszi meoti ovszta matgani cochali seipkresz ukmokhszniszatvisz tkuetasza, romelni cartkuenel ikvnesz pivrel ovsztagan kartvelni. Vitar ukmoikcesz devniszagan, da daibanakesz banakszave tivissza: szam dge ganiszunesz da seciresz madloba gmrtisza mimart. De merne ganibivnesz tkuenvad Ovszetisza, semuszrnesz kalakni matni, da agigesz tkue da natkuenavi urichvi.

Csanarti

Holo daimoresilna ovszni da kivcsakni, da sekmna karni Ovszetiszani, romelta csuen Darianiszad uodt. Da agasenna masz zeda godolni magalni, da daadgiuna mevelad mahlobelni igi mteulni. Ara khelecipebisz gamoszlvad didta mat nuteszavta ovszta da kivcsakta tvinier brdzanebisza kartvelta mepisza.

Da ganvidesz Pacsaniketsz, rametu masin mun iko Pacsaniketi moszazgyvred Ovszetisza, mdinaresza masz Ovszetisza ciag, da Dziketi munve iko. Semdgomad zsamta mravalta iotnesz pacsanikni da dzsikni turktagan; da carvidesz pacsanikni daszavlit-kerdzo, holo dzsikni daemkvidrnesz bolosza Aphazetiszasza. Da motkuena Vahtang Pacsaniketi da Dziketi, da seicka, da moadga Ovszatszave. Da mepeni ovsztani seltolvil ikvnesz szimagreta Kavkasziszata. Agdgesz mat sorisz mocikulni, da daizavnesz. Da ithovesz Vahtangiszagan ovszta, naculad disza misziszta, oedaati ataszi tkue Ovszetisza, koveli uketeszi, romeli szaheldebit tkuesz ovszta. Da miszca Vahtang oedaati ataszi tkue disza misziszatvisz, da esze moikvana.

Holo tkueni kartvelni, romel hkvesz ovszta ekusza masz celsza, igi kovelni ukmoikhszna tvito tvitoszatvisz, da agigo mdzevali ovsztagan da mdzevliszatvisz miszca szhua tkue oedaati ataszi, da romeli ukmoikhszna tkue Kartlisza, richvit szamasz ormoc-

daati ataszi, da romel darsca tkue ovszi amat ganteobiltagan kide tualvit ekuszasz ormodaati ataszi tvinier pacsanikta da dzsiktasza. Da esze koveli ageszrula oth tue.

Masin mepeman ganutevna nidzsadni igi szpaszszani da mepeni kavkasziantani nicsita didita, carnogzavna daj miszi Miranduht da tkue igi koveli gzasza Darialiszasza, da tvit szpita didita Kartliszata carnovida gzasza Aphazetiszasza. Szulgrdzelad da usisad icko brdzolad ciheta Aphazetiszata. Rametu mepe berdzenta Leon didi ucalo iko brdzoliszagan szpaszszasza, da versemdzlebel iko szpata gamogzavnad Aphazetsz; da szam cel cartkuenna kovelni ciheni Aphazetiszani vidre Cihe-Godzsamde. Da movida szahlsza missza, kalaksza szameuposza Mchetasz. Gaegeba cina deda miszi, da dani miszni, da szimravle kalakisza mamata da dedata miupendesz szakhelta da szamoszelta matta perkhta kuese miszta. Da akridesz tavsza dramaszta da drakansza, da agevnullita khmita seaszhmidesz kebasza; rametu ara romelsza mepesza ekma egevitari dzlieri ckoba.

Masin Vahtang mepeman secira madloba gmrtisza mimart mravlita loevita da gamisztevitá, da glahakta micemita. Da gaszca nicsi ersza tvissza, da carcinebul kmnna mkhedarni mszahurni mkhnd da gamocdilni ckobasza masz sina ovsztasza. Da carszca dzgueni natkuenavisza miszgan dedisz dzmisza misziszta tana Varaz-Bakuriszta: mona ataszi, cheni szakhedari ataszi, khdali cheni ataszi. Da kualad carszca cinase szpaszta mepisza mona ati ataszi, cheni szakhedari ati ataszi, cheni khdali ati ataszi. Esze koveli miudzguna szpaszta mepesza khelita Binkaran episzkoposziszta, da ithova szpaszta mepiszagan aszuli colad; holo szpaszta mepeman moszca aszuli miszi colad, romelsza erkua Balenduht. Da moszca Szomhiti da kovelni mepeni kavkaszianni zitvad da misz-cera misz tana cigni, romelsza patrucagsza ceril iko eszet: „Urmiszdiszgan, kovelta mepeta mepisza, Vahtangisz mimart, Varanhuaszrotangisza, „ata mepeta mepisza aho-vaniszta”. Da moucera man brdzola keiszrisza, rametu keiszari ganzrul iko brdzolad szpaszta.

Masin Vahtang aucka kovelta szpata miszta da kovelta mepeta Kavkasziszata. Semokrbesz da dadgesz Mtkuarsza amier da imier, vitar oraszi ataszi. Da moerto Varaz-Bakur, dedisz dzma miszi, erisztavi Ranisza, brdzanebita szpaszta mepiszata, szpita Adarbadaganiszata, Ranisza da Movakaniszata, vitar orasz ataszita mkhedrita.

Masz zsamsza iko Vahtang elisza ocaorisza; da iko igi umaglesz kacta misz zsamiszata da usuenieresz szahita da dzlieri dzalita, romel esurvili kueiti iremsza mie-ciisz, upkrisz rka da daicsirisz, da cheni esurvili agigisz mkharta zeda da Mehetit agvidisz cihesza Armaziszasza. Da marto iko igi dze mamisza misziszta, da erti daj miszi Huarandze-ca iko dzlieri da suenieri. Da nateszaviszagan Mirian mepisza moremunisza Vahtang da dani miszni darsomil ikvnesz: igini ikvnesz nateszavni Bakar Mirianiszv dzisza.

Holo Mirian da Grigol ikvnesz nateszaviszagan Revisza, Mirianiszve dzisza, da akunda mat Kuheti, da chovndebodesz Rusztavsz cihe-kalaksza. Rametu semcirebul ikvnesz urtiertsza klvita.

Mirian mepiszigan vidre Vahtang mepiszamde gardacvalebul iko nateszavi rva da mepeni atni, da celicadi asz ormodacsvidmeti, holo episzkoposzni ceszsa zeda csesmaritsza gardacvalebulni rvani, holo szhuani semslelni cesziszani.” (Kartlisz chovreba I. 150–159.)

*Az Ovszeti elleni támadás megszervezése**

Jóváhagyták Ovszeti megtámadását, és szétszéledve mindenki a saját házába ment, hogy felkészüljön. Vahtang király pedig követet küldött az anyja fivéréhez, Varaz Bakurhoz, Rani erisztavjához:³⁷ értesítette az Ovszeti elleni hadjáratról és segítséget kért tőle. Örömmel megígérte (Varaz Bakur), mivel az ő országát is feldúlták az ovszok. Vahtang összehívta Kartli összes seregét, és mindannyian összegyűltek, és Muhnariban³⁸ és

* Itt mondok köszönetet Mzekula Sanidze professzorasszonynak, akitől részben személyes találkozásaink alkalmával, részben levelezés útján igen nagy segítséget kaptam az ógrúz szöveg fordításához.

³⁷ Ezt a titlust eredetileg Grúzia adminisztratív-politikai egységeinek (erisztavátusainak) a grúz király által kinevezett vezetői viselték. Az idézett szövegrészletben azonban a krónikaíró a perzsa uralkodó Raniba (kaukázusi Albániába) kinevezett helytartóját nevezi erisztavinak.

³⁸ A mai Muhrani (Dzsuansernél: Muhnari) Mchetától északnyugatra, a Kszani folyó bal partja közelében fekszik. (Atlasz Gruzinszkoj SZSZR. 5–6. térképlap.)

Herkiben³⁹ táboroztak le az Aragvi innenső és túlsó partján: százezer lovas és hatvan-ezer gyalogos volt (ott), és elküldte Varaz Bakur a saját seregét, tizenkétezer lovas. Vahtang király elindult Mcheta⁴⁰ városából, kiegészítette a saját seregét és elrendezte: tetszett neki nagy számú serege, a szép lovak és díszes felszerelésük, és látta, hogy mind-egyik (harcos) vidám és elszánt, mivel elteltek az ovszok elleni (harc) buzgósággal. Eltelt örömmel és hálát adott istennek. Visszajött a városba és egy hetet imádkozással, böjtöléssel és virrasztással töltött és értékes ajándékokat osztott szét a nincstelenek között. Országában az uralkodást az anyjára, Szagduhra és a nővére, Huarandzéra bízta, majd végrendeletet írt ekképpen: „Ha nem térek vissza élve, a nővéremet, Huarandzét, vegye nőül apám fivérének a fia, Mirian. Ő annak a Revnek a nemzetségéből való, aki Mirian fia és Trdat örmény király veje volt. Ő vegye feleségül a nővéremet, és ő vegye át az uralkodást.” Ezt az írást az anyjának adta, és senki mást nem tájékoztatott (róla). Miriant, az unokatestvérét, Mchetában hagyta.

Elment Vahtang és Tianetinél⁴¹ állt meg. Ott csatlakozott hozzá a Kaukázus valamennyi királya ötvenezer lovassal. Isten nevében elindult, és átment a Darialan⁴² kapun. Ovszetibe való bevonulásakor tizenhat éves volt Vahtang.

Akkor Ovszeti királyai összegyűjtötték seregeiket és Hazaretiből [is] csatoltak hozzá sereget, és annál a folyónál találkoztak, amely a Darialanon megy keresztül és Ovszeti síkságára folyik le. Ezt a folyót is Aragvinak nevezik, mivel mindkettő egy hegyről veszi kezdetét: a kartli Aragvi és az ovsz Aragvi.

Mindkét sereg letáborozott az innenső és a túlsó parton, mivel a folyó mindkét partján sziklaszirtek, bozótok és rétek voltak. Elrejtőztek egymás elől és őrizték a sziklás utakat, és így maradtak hét napig. E hét nap folyamán vitézek párviadaloztak a folyónál. Azok között a kazárok között, akik az ovszok segítségére voltak, volt egy góliát, név szerint Tarkhan.⁴³ És kiállt a kazár Tarkhan, érces hangon megszólalt és mondta: „Azt mondom néktek, Vahtang egész seregének, hogy aki köztetek a legerősebb, az álljon ki megküzdeni velem”.

Azok között a perzsa seregek között pedig, amelyek Vahtang király segítségére voltak, volt egy férfi, akit Parszman-Paruhnak⁴⁴ hívtak; senki sem tudta őt harcban

³⁹ Ma: Szaguramo. Mchetától északra, az Aragvi bal partján. (*D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi.* 178.)

⁴⁰ Kelet-Grúzia régi fővárosa Tbiliszitől 24 km-re a Mtkvari és az Aragvi folyó találkozásánál.

⁴¹ A forrásban valószínűleg az Aragvi bal partja mentén, a mai Szaguramo és Zsinvali között húzóódó Tianeti (régii nevén: Cobeni) nevű területről (*D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi.* 178–179.), és nem a Jori folyó völgyében ma is Tianeti néven ismert helységről van szó.

⁴² A Kaukázus középső részét átszelő szoros. Neve valószínűleg középperzsa eredetű: Dar-i Alán 'alán kapu'. (*M. Andronikasvili: i. m.* 49.) A legrégebbi időkől fogva igen fontos katonai-stratégiai szerepet töltött be egyrészt a Kaukázustól északra és délre élő népeknek, másrészt mindazoknak a hódító birodalmaknak az életében, amelyek a hatalmukat az idők során kiterjesztették a Kaukázust környező területekre. A régészeti ásatások tanúsága szerint már az i. e. 4. században is erődítmény állt ezen a helyen. (*Dzs. Gvaszalia: Aragvisz kari (Darialani): Dziebani Szakartvelosza da Kavkasziisz isztoriidan (Kutatások Grúzia és a Kaukázus történetéből) Tbiliszi, 1976. 144–150.)*

⁴³ A tarxan szó (és alakváltozatai: a rovásírásos türk és újgur feliratokban tarqan, a bizánci forrásokban tarkanosz, a mongolban Darqad (a darqan többese), a mohamedán, örmény és szláv forrásokban Tarxan) kezdetben méltóságnévként, majd nemzetség-, törzs-, és személynévként fordul elő. Mindmáig számos helynévben és néhány családnévben is fennmaradt. (*Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp., 1930. 256–261.; G. Doerfer: Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. II. Wiesbaden, 1965. 460–474.; Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II. Bp., 1979. 453–455.; Peter B. Golden: Khazar Studies. I. Bp., 1980. 150–154, 176, 181–182, 210–213.; V. I. Abajev: Tarhan: Szasnatmecniero krebuli. (Nyelvészeti tanulmánygyűjtemény) Tbiliszi, 1979. 21–26.) Dzsuanser krónikájában személynévként „kazár Tarkhan” összetételben szerepel. A Tarkhan szóban a kh az ógrúz hehezetes öngégtlen faringális zárhangot jelöli.*

⁴⁴ A név mindkét eleme perzsa szó. A Parszman-t F. Justi (*Iranische Namenbuch.* 91.) a *Parsamana 'perzsa lélekkel bíró' alapformára vezeti vissza. A Paruh mögött az újperzsa Farrux áll, amely az arab mubārak 'áldott, boldog' megfelelője. (*F. Justi: i. m.* 94.; *M. Andronikasvili: i. m.* 504–505.)

legyőzni, mivel kézzel fogott el sok oroszánt. Ő állt ki, hogy megküzdjön Tarkhannal. Mindketten felkiáltottak, és egymásnak rontottak. [Tarkhan] már az első összecsapásnál rávágott a kardjával Parszman-Paruh sisakjára és kettéhasította a fejét egészen a válláig. Akkor nagyon elbúsult Vahtang és az ő seregei, mivel senki sem maradt közöttük Parszman-Paruhhoz hasonló. Megrémült az egész sereg és elhatalmasodott rajtuk a bánat.

A nap éjre vált, és Vahtang visszavonult a sátrába. Elkezdett imádkozni és könyvekkel könyörgött istenhez, és egészen pirkadatig imádkozott, anélkül, hogy megpihent volna: segítséget kért istentől. Istenben reménykedve maga szándékozott megküzdeni Tarkhannal, mivel bátor volt, mint a testetlen, és reménykedett istenben és a saját erejében.

Amikor megvirradt, Tarkhan ismét megjelent a folyóparton, ismét szemrehányásokkal illette őket, és ellenfelet követelt, de senki sem akadt Vahtang seregében, aki kiállt volna vele harcolni.

Akkor Vahtang így szólt a seregéhez: „Nem a saját erőmben és bátorságomban bízom, hanem az örök istenben, az egylényegű szentháromságban, mindenek teremtetőjében bízva állok ki, hogy megküzdjek Tarkhannal.” Akkor elcsodálkoztak a főurak, akadályozni [figyekeztek] Vahtangot és sokféle módon lebeszéltek, hogy visszatartsák a bajvívástól, mivel fiatal volt, és nem ismerték a tapasztaltságát.

Vahtang nem engedelmeskedett nekik, hanem megerősítette, hogy kiáll harcolni; leugrott a lováról és a földre borult, magasztalta istent, majd kezét fölemelve így szólt: „Óh Uram, mindenek teremtetője, javak gyarapítója, e benned reménykedők felmagasztalója! Légy az én megsegítőm, küldd le hozzám a te angyalodat, hogy megerősítsen, győzd le a hitetlent, és szegyenítsd meg azokat, akik megtagadnak téged, mert nem a saját erőmben hiszek, hanem a te kegyelmedben.” Megfordult Vahtang, fölült a lovára és így szólt a seregeihez: „Könyörögjétek istenhez, és ne féljétek”. Elindult Vahtang, és mögötte állt a serege: megrendülve és félelemmel eltelve mindegyik a maga hite szerint könyörgött istenhez.

Vahtang és Tarkhan harca, amelyben Vahtang megöli Tarkhant

Akkor Vahtang lement a lejtőn és megállt a folyó partján; kopjákat tartott a kezében. Tarkhan ránézett, és így szólt: „Én góliát, tapasztalt hősök ellen szoktam harcolni és nem gyermekek ellen, de hozzád is leereszkedek.” Felkiáltottak és egymásnak rontottak, és az első összecsapásnál Vahtang [Tarkhan] öve fölé a kopját; és nem véde őt meg a páncél keménysége, áthatolt a hátán és megölte.

A grúzok pedig megkönnyebbülve és örömmel eltelve szörnyű hangon üvöltöttek, és hálát adtak istennek. Vahtang pedig ott helyben leugrott a lováról, leborult a földre hálát adott istennek, és ezt mondta: „Aldott vagy te Uram, aki ideküldted a te angyalodat és legyőzted az én ellenségemet; te vagy a benned reménykedők felmagasztalója, te vagy, aki fölemeli a földről a koldust és a ganéjból az elesettet”. Levágta Tarkhan fejét, fölült [a lovára], és a seregéhez ment. Az egész sereg hangosan dicsőítette Vahtangot és hálát adott istennek.

Vahtang és az ovsz Bakatur⁴⁵ harca, amelyben Vahtang megöli Bakatart

A következő napon egy másik vitéz állt ki az ovszok közül, akit Bakatarnak hívtak. Ő [is] egy góliát volt, s amióta csak harcolt, senki sem tudta őt bajvívásban legyőzni. Minden ellenfelet megölte, mivel az ijja tizenkét araszos, a nyila pedig hat araszos volt. Bakatar megállt a folyó partján, elkiáltotta magát, és így szólt: „Vahtang király ne bízd el magad Tarkhán megölése miatt, nem tartozott ő a góliátok közé, s ezért halt meg egy gyerek kezétől. Most, ha megint te állsz ki harcolni, olyan kemény küzdelemben lesz részed, amelyből sehogysem menekülsz. Ha nem, bárki álljon is ki a te seregedből, készen állok az ő számára is.”

⁴⁵ Török vagy mongol eredetű szó, a grúz forrásokban oszét királyok és hősök nevéként szerepel. Az oszét nyelvben 'bátor', 'hős', 'goliát' jelentésben ma is használatos. (V. Abajev: *Isztoriko-etimologiceszkij szlovar*. I. 245–246.; Uő.: *Oszetinszkij jazük i fol'klor*. 262.; M. *Andronikasvili*: i. m., 134–135.; G. *Doerfer*: i. m., 366–377.; Peter B. *Golden*: i. m., 155–156.) A Bakatar szóban a k. az ógrúz zöngétlen faringális gégezárhangot jelöli.

Akkor Vahtang válaszolt Bakatarnak, és így szólt: „Nem a magam erejével győztem le Tarkhant, hanem a teremtőm erejével. És nem félek tőled, miként egy kutyától sem, mivel Krisztus ereje velem van és az ő dicsőséges keresztje fegyver a számomra.” Vahtang felsorakoztatta és készenlétbe állította a sereget, fölült páncélozott lovára, fölemelte leopárdbőr⁴⁶ pajzsát, amelyet kard nem vágthatott el, lement a lejtőn és megállt a folyó közelében. Kiáltott Bakatarnak, és ezt mondta: „Nem megyek át a folyón, mivel én király vagyok; nem közeledem Ovszeti seregéhez, mivel ha én elpusztulok, az egész seregem elpusztul. Te azonban rab vagy, és a te pusztulásoddal, akár egy kutyáéval, nem szenvednek kárt Ovszeti seregei. Gyere te át a folyón”. Akkor az ovsz Bakatar teljesítette a kérését, és ezt mondta: „Én, a te gyilkosod, átmegyek a folyón, hanem te állj hátrébb, a folyó partjától három utevanra.”⁴⁷

Akkor Vahtang hátrahúzódott. Bakatar átment a folyón, és elkezdett lőni a nyílával. Akkor Vahtang, lévén jó szeme, éles esze és fürgé lova, kitért a nyíla elől. Mivel a közeledő nyílat már messziről meglátta, elugrott és ügyesen közeledett [Bakatar felé]. [Mind] az innenső és [mind] a túlsó oldalon álló sereg trombitált és dobolt. És mindkét sereg, a grúz és az ovsz, olyan nagy hangon üvöltött, hogy attól megmozdultak a hegyek és a dombok. Bakatar nem tudott kettőnél több nyílat kilőni Vahtang pajzsába, s egyáltalán nem tudta áttűni. Egy másik nyíllal Vahtang lovára lőtt és eltalálta azt. Mielőtt azonban még lerogyott volna Vahtang lova, [Vahtang] rárontott, rácsapott Bakatar vállára a kardjával, és kettéhasította egészen a szívéig.

Csak ekkor esett össze Vahtang lova. [Vahtang] gyorsan kinyújtotta a karját és elkapta Bakatar lovát. Először leborult a földre és hálát adott istennek, jobban, mint először. Fölült Bakatar lovára, megállt a seregei előtt, és hangosan így szólt: „Legyetek bátrak és erősek, mivel isten velünk van”.

Felkészülve elindult a sereg, elől voltak páncélozott lovaikon a páncélinges-sisakos lovasok, mögöttük a gyalogosok, és a gyalogosok után a lovasok sokasága, és így mentek az ovszok felé. Az ovszok pedig egy szirt tetején helyezkedtek el és sűrű esőként zúdították rájuk nyilaikat.

Akkor Vahtang király válogatott lovasaival a sereg élén kiabált nekik, bátorította és nyugtatta a seregeit. Akkor az élen álló páncélinges lovasok fölmentek a sziklás úton és a síkságra értek. Mögöttük jöttek a gyalogosok, utánuk pedig a lovasok sokasága. Nagy harc volt közöttük. És amikor Vahtang a jobb oldalon harcolt, [még] a bal oldalon lévő [is] remegtek; és amikor a bal oldalon harcolt, [még] a jobb oldalon lévő [is] remegtek. És a seregek ekkora sokaságában [is] felismerhető volt Vahtang hangja, [amely olyan volt], mint az oroszlán hangja. Két lovas kísérte őt: Artavaz, [Vahtang] tejtestvére, Szaurnag szpaszpet⁴⁸ fia és Bivritian herceg. Ők is bátran harcoltak.

Akkor vereséget szenvedtek az ovszok és menekült a táboruk. Elpusztultak és fogságba estek. A menekülő ovszok többségét élve fogták el, hogy visszaváltsák azokat a grúz rabokat, akiket az ovszok korábban ejtettek foglyul. Amikor visszatértek az üldözésből és ugyanott letáboroztak, három napig pihentek és áldották az istent. Utána szétszéledtek, hogy elfoglalják Ovszetit. Elpusztították a városaikat, számtalan foglyot és hadizsákmányt szereztek.

⁴⁶ Az ógrúz szövegben itt a vigri szó szerepel. A vigri szónak, amely a középperzsa nyelvből került az ógrúzba, több jelentése lehetséges: 'leopárd', 'tigris', 'krokodil'. *Szulhan-Szaba Orbeliani*: Lekszikoni kartuli. (Grúz szótár) I. Tbiliszi, 1966. 261.; Szinuri mravaltavi 864 clisza. (A 864-es évi sinai kéziratgyűjtemény) Szerkesztette, a bevezetést és a tanulmányt írta A. Sanidze. Tbiliszi, 1959. 323–325.; *I. Kerkadze*: Chovelebisz agmnisvneli lekszika dzvel kartulsi. (Állatnevek az ógrúz nyelvben) Tbiliszi, 1974. 155–156.) Fordításomban az Andronikasvili által helyesnek vélt jelentést fogadtam el. (*M. Andronikasvili*: i. m. 239–241.)

⁴⁷ Ógrúz távolságmérték: 125 lépés. Az ógörög stadion megfelelője. (Kartlisz chovreba I. 454.)

⁴⁸ Jelentése: hadvezér. A középperzsa nyelvből került az ógrúzba. (*M. Andronikasvili*: i. m. 371–372.)

Betoldás⁴⁹

[Vahtang] fennhatósága alá vonta az ovszokat és a kivcsakokat és létrehozta Ovszeti kapuját, amelyet Darianisznak nevezünk. És magas bástyákat épített oda, és őrként állította a közeli hegylakókat. Az ovszok és a kivcsakok hatalmas törzsei nem jöhettek át rajta a grúz király parancsa nélkül.

És elmentek Pacsaniketibe,⁵⁰ mivel akkoriban Pacsaniketeti határos volt Ovszeti-vel, az Ovszeti folyó túloldalán, és Dzsiket⁵¹ is ott volt. Hosszú idő múltán a pacsanikokat és a dzsikeket elűzték a turkok. A pacsanikok nyugat felé vonultak, a dzsikek pedig Aphazeti végén telepedtek le. Vahtang elfoglalta Pacsaniketit és Dzsiketit, visszafordult és ismét Ovszeti felé indult. Az ovsz királyok a Kaukázus erődítményeibe menekültek. Követeket küldtek és békét kötöttek. Az ovszok harmincezer ovsz foglyot kértek Vahtangtól a nővéérért, a legjobb foglyokat, akiket név szerint megneveztek. Odaadta Vahtang a harmincezer foglyot a nővéérért, és (így) visszakapta őt.

A grúz foglyokat pedig, akik az ovszoknál voltak hat éven át, visszaváltotta egyet egyért (cserébe), és visszaváltotta az ovszoktól a túszot, és helyette újabb harmincezer foglyot adott. A visszaváltott grúz foglyok száma háromszázötvenezer volt, és a megmaradt ovsz foglyok száma, az elengedettek kivül, hatszázötvenezer volt, nem számítva a pacsanikokat és a dzsikeket. Ezt az egészet négy hónap alatt végezte el.

Akkor a király nagy ajándékokkal elbocsátotta a perzsa kíséret seregeket és a kaukázusi királyokat, a nővéret, Miranduhtot, és az összes foglyot a Dariel útjára küldte, maga pedig Kartli nagy seregével Aphazeti útjára⁵² ment. Sietség és félelem nélkül kezdetű harcolni az apház várak ellen, mivel a görögök királya, a hatalmas Leon, a perzsá-elleni harcra volt elfoglalva, és [ezért] nem tudott Aphazetibe küldeni seregeket; és három év alatt elfoglalta Aphazeti minden várát Cihe-Godzsiüg. És visszajött a saját házába, királyi székhelyére, Mchetába. Eléje ment az anyja, a nővérei, és a városi férfiak és nők sokasága a lába elé terítette szőnyegeit és ruháit, drahmát és dénárt szórtak a fejére és hangosan dicsőítették, mivel egy király sem harcolt olyan keményen, [mint ő].

Akkor Vahtang király sok imával, virrasztással és a szegényeknek adott adomány-nyal áldozott istennek. Ajándékokat adott a seregének és kitüntette azokat a katonákat, akik bátran szolgálták és kitűntek az ovszok elleni harcban. A hadizsákmányból ajándékot adott az anyja bátyjának, Varaz Bakurnak: ezer rabot, ezer hátsalovat és ezer kancát. A perzsák királyának szintén ezer rabot, ezer hátsalovat és ezer kancát adott.

⁴⁹ Ez a betoldás a Kartlisz chovreba egy 18. és egy 19. századi másolatában, valamint a Grúz vértanúk gyűjteményének egy 1713-ból származó és ennél későbbi kéziratában szereplő Nino életrajzban található. (Kartlisz chovreba I. 156.) A betoldás szövege azonban szinte szó szerint megegyezik a 11–12. század fordulóján élt Arsen szerzetes Nino életrajzában egy részletével. (Dzveli kartuli agiograpiuli literaturisz dzeglebi. II. 48.)

⁵⁰ Vahusti Bagrationi szerint „Pacsanigni Dzsiketin túl van, a tengerpart és a Krim között.” (Kartlisz chovreba IV. szerk.: Sz. Kauhsisvili. Tbiliszi, 1973. 104. szk. 1.) A pacsanikokra (besenyőkre) vonatkozó grúz adatokat Istvánovits Márton a Georgian Data Bearing on the History of the Petchenegs című tanulmányában tárgyalja: Acta Orientalia Budapest, 1963. XIII. Fasc. 1–4. 319–323.

⁵¹ Vahusti Bagrationi szerint „Dzsiketit pedig (Sz. Kauhsisvili szerint: Aphazetin) túl a Kaukázus peremén van, és most annak nevezik az Aphazetin túli (területet) a tengerig”. (Kartlisz chovreba IV. 104. szk. 1.) A dzsikeket több helyen is említi két 11. századi grúz történetíró: Dzsuanser és Leonti Mroveli. (Kartlisz chovreba I. 43, 45, 157.) A dzsikekre vonatkozó egyes szövegrészeket orosz fordítását lásd: *Ju. Sz. Gugljiti*: i. m. 184–185. Ekvtime Atoneli vagy más néven Ekvtime Mtaemideli (955–1028), a grúz hagiográfiai irodalom egyik legkiemelkedőbb alakja is említi ezt a népet egy, a 10. század végén írt munkájában, amely, mint azt K. Kekelidze kimutatta, a *Questiones ad Thallasi-um* című mű sajátos grúz fordítása. Ebben a szerző a dzsikeket – valamint a hereket, oszokat és az apházokat is – Sém leszármazottai között említi (K. Kekelidze: Etiudebi dzveli kartuli literaturisz isztoriidan. (Tanulmányok az ógrúz hagiográfiai irodalom történetéből) I. Tbiliszi, 1956. 171, 173, 179.) Z. V. Ancsabadze feltételezése szerint a dzsikek (szadzok) a szanigokkal azonosak és az abház-ig etnikai tömbhöz tartoznak. (Z. V. Ancsabadze: Isztorija i kul'tura drevnej Abhazii. Moszkva, 1964. 169–176.) Ancsabadze nézetét N. G. Volkova is elfogadja. (N. G. Volkova: Etnonimii i plemennije nazvanija Szevernogo Kavkaza. Moszkva, 1973. 28.)

⁵² A grúz források a Kluhori hágót nevezték Aphazeti útjának. (D. L. Muszhelisvili: Osznovnije voproszú isztorieszkój geografii Gruzii. 26.)

Valamennyit Binkaran epizkoposz által küldte ajándékba a perzsa királynak. Feleségül kérte a perzsa király lányát, a perzsák királya pedig feleségül adta hozzá a lányát, akit Balenduhtnak⁵³ hívtak. [A perzsa uralkodó] neki adta Szomhitit⁵⁴ és a Kaukázus valamennyi királyát hozományul, és írt neki egy levelet, amelyben ez állt: „Urmizdtól, a királyok királyától Vahtangnak, Varanhuaszro-tangnak, a tíz király hatalmas királyának”. Előírta neki, hogy harcoljon a császár ellen, mivel a császár harcban áll a perzsákkal.

Akkor Vahtang megüzente [ezt] az összes seregének és a Kaukázus valamennyi királyának. Összegyűltek és megálltak a Mtkuari innessó és túlsó partján, körülbelül kétszázezer ember. A perzsák királyának parancsára Adarbadagani, Rani és Movakani hadseregével — körülbelül kétszázezer lovassal — az anyjának a fivére — Rani erisztavja —, Varaz Bakur [is] csatlakozott hozzá.

Akkor Vahtang huszonkét éves volt; kortársai között a legmagasabb férfi volt, a legszebb arcú és nagy erejű, aki felfegyverkezve gyalogosan is utolérte a szarvast és az agancsánál megragadva megállította. A páncélozott lovat a vállára vette, és [így] ment föl Mehetából Armazi⁵⁵ várába. Egyetlen fia volt az apjának, és az egyik nővére, Huarandze is szép volt és erős. A keresztény Mirian király leszármazottai közül [csak] Vahtang és a nővérei éltek: ők Mirian fiának, Bakarnak voltak a leszármazottai.

Mirian és Grigol Rev nemzetségéből származtak, aki [Rev] ugyancsak [egy] Mirian fia volt, az övek volt Kuheti⁵⁶ és Rusztavi erődvárosában éltek, mivel egymás meggyilkolása miatt megfogyatkoztak.

Mirian királytól Vahtang királyig nyolc nemzedék, tíz király és százötvenhét év váltotta egymást, és nyolc igaz hitet valló epizkoposz halt meg, a többi hitszegő volt.”

Dzsuanser krónikájának ez — a krónika teljes terjedelméhez viszonyítottan — rövid kis részlete nemcsak a grúz nép, hanem a Kaukázus térségében megtelepedett más népek történetére vonatkozóan is számos érdekes adatot tartalmaz.

A Kaukázus északi előterét hosszabb-rövidebb ideig uraló nomád népek a történelem során főként a Dariel és a Derbend kapun keresztül indították pusztító rabló-hadjárataikat a Kaukázuson túli országok népei ellen. A Kaukázuson túli népek békéje attól függött, hogy ezek az átjárók kinek a kezén voltak. Az 5. században, amikor Kartli, Örményország és a kaukázusi Albánia perzsa elnyomás alatt állt, a kaukázusi átjárók védelmének biztosítása Irán számára éppen olyan fontos feladatot jelentett, mint a Kaukázuson túli népek számára.⁵⁷

Vahtang északi hadjáratának valószínűleg az lehetett a célja, hogy Irán megbízásából és katonai támogatásával elfoglalja és megerősítse a kaukázusi átjárókat.⁵⁸

⁵³ Dzsuanser krónikájából megtudjuk, hogy Vahtang tizenkilenc éves volt, amikor feleségül vette Urmizd perzsa király lányát. C. Toumanoff szerint itt csakis III. Hormáról lehet szó, aki 457-től 459-ig uralkodott. Vahtang házasságkötését Toumanoff 458-ra teszi, s születési évét egyszerű kivonással (458 – 19 = 439) állapítja meg. Dzsuanser nem mondja meg, hogy Vahtang mikor lett Kartli uralkodója, csupán annyit tudunk meg tőle, hogy Vahtang hétéves volt, amikor apja, Mirdat király meghalt. Toumanoff ennek alapján úgy véli, hogy Vahtang hétéves korában, vagyis 446-ban foglalta el apja helyét a trónon. (C. Toumanoff: i. m. 362.)

⁵⁴ A grúz történeti tradíció szerint Szomhiti Kelet-Grúzia déli része. A grúz forrásokban Kvemo Kartli (Alsó Kartli) néven is említik. A görög források Gogarene, az örmény források pedig Gugark néven említik. (Bíró Margit: i. m.)

⁵⁵ Kelet-Grúzia egyik pogánykori kultikus központja Mcheta déli részén, a Mtkavri jobb partján. Az Armazi vár (grúzul: Armazisi cihe) az ókor egyik legjelentősebb erődítménye, amely a régészeti ásatások tanúsága szerint az i. e. 4–3. században épült. (A. Apakidze: i. m. 34–42.)

⁵⁶ Kuheti eredetileg a Mtkvari folyó Mcheta és Rusztavi közötti szakaszától északra fekvő terület neve volt. Később Kuheti területe Zsinvaliig bővült ki az Aragvi bal partja mentén, azaz magába olvasztotta a korábbi Herkit (Szaguramót) és Cobenit (Tianetit). A 4. századra Kuheti területére kiterjesztette hatalmát a vele szomszédos Kaheti. (D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi I. 178–181.)

⁵⁷ Isztorija Irana. Szerk.: M. Sz. Ivanov. Moszkva, 1977. 112–113.

⁵⁸ D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dziritadi szakithebi. 203. M. Lortkipanidze: i. m. 43.

A perzsa katonai támogatásra utal Dzsuansernek az az adata, amely szerint Vahtang segítséget kért a suh hivatalnokától, Varaz Bakurtól, aki mint „Rani erisztavja” tizenkétezer katonát küldött Vahtang seregének a megerősítésére.

Figyelmet érdemelnek a krónikának azok a részletei is, amelyekben Dzsuanser a grúz hadsereg összetételéről, nagyságáról, hadviseléséről és a katonák felszereléséről tudósít. Ezekből megtudjuk, hogy az „ovszok” elleni hadjáratban — Varaz Bakur már említett tizenkétezer katonáján kívül — részt vett „Kartli összes serege”: „százezer lovas és hatvanezer gyalogos”, valamint a „Kaukázus valamennyi királya⁵⁹ ötvenezer lovassal”. A seregek az Aragvi két oldalán gyűltek össze, s onnan indultak a Darialan kapun át Ovszeti felé. Az „ovsz” és a grúz sereg az „ovsz Aragvi”, azaz a Terek folyó két partján helyezkedett el. Itt került sor a legerősebb vitéz párviadalára. A grúz király nehézlövassági felszerelésben: páncélozott lovon, vassisakban, páncéltözegetben, leopárdbórból készült pajzzsal állt ki az ellenfeleivel. Fegyverként kopjákat és kardot használt.⁶⁰ Bakatar, a legerősebb „ovsz” vitéz „tizenkét araszos íjjal” és „hat araszos nyíllal” harcolt Vahtang ellen. A párviadalok után került sor a két sereg összecsapására. A grúz seregben „elől voltak páncélozott lovaikon a páncélinges-sisakos lovasok, mögöttük a gyalogosok, és a gyalogosok után a lovasok sokasága”. Így vonultak az „ovszok” ellen, akik „egy szirt tetején helyezkedtek el és sűrű esőként zúdították rájuk nyilaikat.”

A grúz sereg tehát nehéz lovasságból, gyalogságból és nagyszámú könnyű lovasságból állt. Dzsuanser leírása alapján úgy tűnik, hogy az „ovsz” sereg túlnyomó többségét a könnyű lovasság alkotta. A grúz király védelmét egy „válogatott lovasokból” álló egység biztosította, amelyet Artavaz, „Vahtang tejtestvére” és Bivritian herceg vezetett.

Vahtang király hadjárata nagy győzelemmel ért véget: „fennhatósága alá vonta az ovszokat és a kivcsakokat”, és ellenőrzése alá vonta a Darialan kaput. Forrásunk szerint tehát Vahtang nemcsak az „ovszokra” terjesztette ki hatalmát, hanem a „kivcsakokra”, azaz a „kipcsakokra” is. Ismeretes azonban, hogy a kipcsakok csak jóval később — a 11. század folyamán — kerültek a Kaukázus közelébe.⁶¹ Ily módon, említésük az 5. századi eseményekkel kapcsolatban nyilvánvalóan anakronizmus.

Az északi hadjáratlalt kapcsolatban Dzsuanser az „ovszok” szövetségeseit kazároknek nevezi. A kazárok jelenlétét a Kaukázustól északra fekvő területeken azonban csak a 6. század második felétől támasztják alá kétségbevonhatatlan adatok.⁶² Igaz ugyan, hogy a grúz és az örmény források már a bibliai időkben is említik őket, történeti szereplésüket azonban más források adatai nem támasztják alá. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy a kazároknak ezek az említései az 5. század után keletekezett források még ennél is későbbi másolataiban maradtak fenn. Éppen ezért Dzsuanser 11. században keletkezett és 15–19. századi másolatokban fennmaradt kazár adatait is kételkedve kell fogadnunk. Az „ovszok” szövetségeseiben talán a hunokat, vagy esetleg az ogurokat kell keresnünk, mivel az 5. század 50/60-as éveiben mindkét nép a Kaukázustól északra elterülő síkságon élt. A hunok fekete-tengeri törzscsoportjai az Attila halálát (453) követő évek során ugyan felbomlottak, de katonailag még egy ideig jelentős erőt képviseltek. 463 táján azonban az ogurok megszállták a Fekete-tenger körüli steppét, és fennhatóságuk alá vonták az ott élő hunokat. Az egyetlen kisebb terület, ami ezután is tartósan hun uralom alatt maradt ezen a vidéken, az a kaukázusi hunok országa

⁵⁹ Muszhelisvili véleménye szerint Dzsuanser valószínűleg a kisztabchi és esetleg részben a dlagesztáni törzsek vezéreit nevezte a „Kaukázus királyai”-nak. (*D. Muszhelisvili*: i. m. 203.)

⁶⁰ Régészeti leletek bizonyítják, hogy a Dzsuanser krónikájában leírt katonai felszerelés valóban létezett az 5. századi Grúziában. A legrégibb ilyen típusú páncéling, vassisak és a lovat borító páncélzat maradványai az I–II. századból maradtak fenn. (*M. Lortkipanidze*: i. m. 56.)

⁶¹ *J. Marquart*: Über das Volkstum der Komänen: Bang-Marquart, Osttürkische Dialektstudien. Berlin, 1914. 102.; *V. V. Bartol'd*, Szocsinenija V. Rabotü po isztorii i filologii tjurkszkij i mongol'szkij narodov. Moszkva, 1968. Sztat'i iz „Enciklopedii iszlama”, Kipcsaki. 550–551.

⁶² *Moravcsik Gyula*: A magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1934. 74.; *Uő*, Byzantinoturcica I. Bp., 1942. 256.; *L. M. Melikset-Bek*, Hazarü po drevnearmjanszkim isztocsnikam v svjazü sz problemoj Moiszjeja Horenszkogo: Issledovanija po isztorii kul'turü narodov vosztoka. Szbornik v cseszt' akademika I. A. Orbeli. Moszkva–Leninograd, 1960. 112–118.; *Czeglédy Károly*: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. Bp., 1969. 99.

volt, Derbendtől északra a Kaspi-tenger partján.⁶³ A kazárok mai ismereteink szerint csak a 6. század második felében (567) terjesztették ki hatalmukat a Kaukázustól északra levő síkságra — a Volga, a Don és a Fekete-tenger által közrefogott területre. Országuk a nyugati türk birodalom részét alkotta.⁶⁴

A 11. századi Dzsuanser adatát tehát fenntartással kell kezelnünk: a feltételezhető ananizmust az okozhatta, hogy mind a hunok, mind az ogurok és a kazárok különböző időkben ugyan, de nagyjából azonos területen, a Kaukázustól északra éltek.***

Történetírónk szerint a sikeres északi hadjárat után Vahtang gazdagon megjutalmazta a perzsa seregeket és a Kaukázus királyait, majd a Darialanon keresztül útjukra bocsátotta őket. Ő maga azonban a seregével együtt Aphazetibe ment, ahol három évi harcra sikerült elfoglalnia „Aphazeti minden várát egészen Cihe-Godzsiig” — vagyis fennhatósága alá vonta azokat a területeket, amelyeket Bizánc korábban meghódított.⁶⁵ Dzsuanser elmondja, hogy néhány évvel később Vahtang, mint Perzsia szövetségese ismét Bizánc ellen harcolt Nyugat-Grúzia területén.

Dzsuanser leírásának hitelességét egyes kutatók kétségbe vonják, mivel ismereteink szerint az 5. század második felében (502-ig) Irán és Bizánc között nem volt háború.⁶⁶ Mások szerint viszont ez az ellentmondás csak látszólagos, és abból adódik, hogy Dzsuanser itt olyan eseményeket nevez bizánci — perzsa háborúnak, amelyeket más források nem minősítenek annak.⁶⁷ Vahtang nyugat-grúziai hódításai ugyanakkor összefüggésbe hozhatók Priszkosznak a 41. fragmentumban⁶⁸ fennmaradt tudósításával, amelyből egyértelműen kitűnik, hogy az 5. század 60-as éveiben⁶⁹ Nyugat-Grúzia egyes városait perzsa és ibér seregek fenyegették, és ezek ellen a császár fegyveres támogatást ígért.⁷⁰ Ez a fragmentum azonban két helyen is hiányos, így magából a szövegből nem

⁶³ *Czeglédy Károly*: i. m. 90—91.; *Uő.*: Kaukázusi hunok, kaukázusi avarok: *Antik Tanulmányok* II. Bp., 1955. 121—140.

⁶⁴ *Czeglédy Károly*: *Nomád népek vándorlása Napkeletől Napnyugatig*, i. m. 22, 29.

*** A tanulmány megírása (1976) óta feltárt újabb adatok fényében (vö. *Czeglédy Károly*, *A Terhin-i ujjur rovásírásos felirat török és magyar történeti és nyelvészeti vonatkozásai*: *Magyar Nyelv LXXVII./14* (1981) 461—462.) ma már nem tartható kizártnak a kazárok tényleges szereplése a tárgyalt időszakban.

⁶⁵ *D. Muszhelisvili*: *Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithebi*. 209.; Vahtangnak ezt a hadjáratát Toumanoff 455—458-ra teszi. Véleményét ezzel indokolja, hogy Dzsuanser krónikája szerint Vahtang tizenhat éves volt, amikor négy hónapig tartó hadjáratot indított az „ovszok” ellen, s közvetlenül ezután még három évig harcolt Nyugat-Grúziában. Mivel Toumanoff Vahtang születési évét 439-re teszi, és elfogadja az említett adatokat, az ő véleménye szerint a nyugat-grúziai hadjáratnak 455—458 között kellett történnie. Toumanoff szerint Markianosz császár (450—457) pontosan 456-ban indított katonai akciót Gobazes, láz király leverésére. Toumanoff lehetségesnek tartja, hogy Vahtang nyugat-grúziai hadjárata a perzsa uralkodó parancsára történt, és Vahtang az ő vazallusként nyújtott segítséget a bizánci fennhatóság alól szabadulni akaró láz királynak. (*C. Toumanoff*: i. m. 362—363.)

⁶⁶ *A. Christensen*: *L'Iran sous les Sassanides*. Copenhagen/Paris, 1944. 283—316, 336—352.

⁶⁷ *D. Muszhelisvili*: *Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithebi*. 206—212.; *M. Lortkipanidze*: i. m. 45—46.

⁶⁸ *Exc. de leg. 590. Frg. 22. (Mü. Di. Frg. 41.)*

⁶⁹ A Nyugat-Grúziában lezajlott események datálását a 41. fragmentumnak az a közlése teszi lehetővé, amely szerint „ugyanebben az időben érkezett Bizáncba egy perzsa küldöttség, és jelentette a perzsák győzelmét a kidaríták fölött, valamint a hun Balaam város bevételét”. Mivel a perzsák 467-ben arattak döntő győzelmet a kidaríták fölött, s ekkor foglalták el Balhot (a forrásban tévesen: Balaam) is (*Czeglédy Károly*: *Nomád népek vándorlása Napkeletől Napnyugatig*, i. m. 156.), a nyugat-grúziai események idejét is 467-re, illetve az azt megelőző évekre kell tennünk.

⁷⁰ Ezeket az eseményeket Toumanoff Vahtang második nyugat-grúziai hadjáratával hozza összefüggésbe, és 468-ra datálja. (*C. Toumanoff*: i. m. 363—364.) Toumanofftól eltérően Muszhelisvili és Lortkipanidze Vahtang első és második nyugat-grúziai hadjáratát összevontan tárgyalja, és ugyancsak Priszkosz adataira támaszkodva az események idejét az 5. század 60/70-es éveire teszi. (*D. Muszhelisvili*: *Szakartvelosz isztoriuli geograpiisz dzirítadi szakithebi*. 206—212.; *M. Lortkipanidze*: i. m. 45—46.) Bogveradze, aki külön tanulmányt szentelt Priszkosz Nyugat-Grúziára vonatkozó adatainak, Vahtang hadjáraitak idejét három év határai közé (466—468) szorítja. (*A. Bogveradze*: *Priszke panionelisz erti enobisz seszaheb*. 189—198.)

állapítható meg, hogy a szóban forgó városok védelmét a lázok vagy a szvánok királya kérte-e Bizánctól. A Nyugat-Grúzia történetére vonatkozó ismereteink azt az értelmezést valószínűsítik, amely szerint a perzsák és az ibérek a bizánci császár vazallusa — a láz király — ellen harcoltak a lázadó szvánok szövetségeseiként.⁷¹ Priszkosz és Dzsuanser adatainak a figyelembevételével azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a 460-as évek táján Nyugat-Grúziában a szvánok oldalán főként grúzok harcoltak Vahtang vezetésével. A Bizánc elleni háború kétségtelenül Irán nevében, de Irán vazallusának, Vahtang Gorgaszalnak a vezetésével, s valószínűleg az ő kezdeményezésére is történt. Ennek a támadásnak volt a következménye, hogy Egriszit és Szvanetit a Kartli Királysághoz csatolták.⁷²

A későbbiek során Vahtang további területeket egyesített a hatalma alatt, s ennek eredményeképpen az 5. század utolsó negyedében a Kartli Királyság Aphazeti és Délnyugat-Grúzia kivételével a mai Grúzia egész területét magában foglalta.⁷³

482-ben Vahtang Gorgaszal vezetésével nagyszabású szabadságharc kezdődött a perzsa fennhatóság leverésére, amelyhez az örmények és a kaukázusi albánok is csatlakoztak. A szabadságharcot Dzsuanser egyáltalán nem említi, idejét és eseményeit az örmény Lazar Parpeci leírásából ismerjük. Az események közvetlen előzményeként szerepel nála az, hogy Vahtang Gorgaszal kivégeztette a perzsabarát körök vezérét, Varszent, Alsó-Kartli mazdaista hitre áttért pütiáhsát.⁷⁴ Péróz, perzsa uralkodó (458—484) ekkor sereget küldött Vahtang ellen, s örmény vazallusait is felszólította, hogy vegyenek részt a hadjáratban. Vahtang közben tárgyalásokat folytatott a hunokkal, akik segítséget ígértek neki a perzsák kiűzéséhez. Ügyének sikerült megnyernie egyes örmény főurakat is, akik Vahan Mamikonjan vezetésével csatlakoztak a szabadságharchoz. Lazar Parpeci egyes adataiból arra következtethetünk, hogy ugyanebben az időben a kaukázusi Albániában is perzsaelenes lázadás tört ki.

A szabadságharc első évében a Kaukázuson túli népek sikerrel harcoltak a perzsák ellen. Ehhez nagymértékben hozzájárult az is, hogy Péróz háborút folytatott a heftalítákkal, s emiatt seregeinek többségét Belső-Ázsiában kellett tartania. 483 folyamán azonban a perzsák már nagyobb sereget tudtak a Kaukázuson túli területekre vezényelni, ugyanakkor viszont a hunok — ígéretüket megszegve — csak elenyésző számú kiegészítő csapatokat küldtek a perzsák kiűzésére. Péróz parancsot adott hadvezérének, Zarnihrnek, hogy seregével vonuljon Kartliba és fogja el Vahtangot. Űldözői elől Vahtang Egriszibe menekült. Ekkor értesült Zarnihr arról, hogy Péróz serege súlyos vereséget szenvedett a heftalítáktól, s az egyik csatában ő maga is elesett (484).

A perzsa birodalom a heftalítákkal folytatott több éves háborúzás következtében annyira legyöngült, hogy új uralkodója, Valaras (484—488), kénytelen volt kiegyezni az örményekkel. Vahtang Gorgaszal további sorsáról és Kartli politikai helyzetének alakulásáról nem beszél az örmény történetró.

Vahtang halálának körülményeiről egymástól eltérően számolnak be a források. Dzsuanser⁷⁵ elmondja, hogy a perzsa uralkodó felszólította Vahtangot, vegyen részt Bizánc elleni háborújában. Vahtang azonban megtagadta a suh kérését, s ezért az ellene fordult. A grúzok és a perzsák között nagy összecsapásra került sor, amelynek során Vahtang megsebesült. A sebesült királyt ekkor udzсарmai rezidenciájába vitték, ahol nem sokkal később belehalt sérüléseibe. Krónikaírónk szerint ebben az időben Zenon császár uralkodott Bizáncban.

⁷¹ Így értelmezik a görög szöveget Al. Gamkrelidze és Sz. Kauhcsisvili, akik a Grúziára vonatkozó görög forrásokat grúz nyelvű fordítással adták ki. (Georgika I. A szöveget grúz fordítással kiadta és jegyzetekkel ellátta Al. Gamkrelidze és Sz. Kauhcsisvili. Tbiliszi, 1961. 261—262.) A szövegnek erre az értelmezésére támaszkodik Bogveradze (A. Bogveradze: Priszke panionelisz erti enobisz seszaheb. 189—198.), Muszhelisvili, (D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisiz dziritadi szakitxebi. 206—212.), Lortkipanidze (M. Lortkipanidze: i. m. 45—46) és Toumanoff (C. Toumanoff: i. m. 363—364.). Priszkosz 41. fragmentumának német nyelvű fordítása szerint azonban a perzsák és az ibérek nem a szvánok oldalán, hanem a szvánok ellen harcolnak. (E. Doblhofer: i. m. 77—78.)

⁷² D. Muszhelisvili: Szakartvelosz isztoriuli geograpiisiz dziritadi szakitxebi. 206—213.

⁷³ D. Muszhelisvili: i. m. 204—206.; M. Lortkipanidze: i. m. 47—48.

⁷⁴ Histoire de Lazare Pharbe (ford.) S. Ghésarion: V. Langlois: Collection II. 253—368.; R. Grousset: i. m. 214—230.; L.—N. Dzsanasia: i. m.

⁷⁵ Kartlisz chovreba I. 200—204.

Kartli királyának haláláról a Nino-életrajz Arsen-féle⁷⁶ és annak parafrázált szerkesztésében is szó van. Mindkét szöveg szerint Vahtang a perzsák ellen folytatott háború során merénylet következtében vesztette életét.

Vahtang halálának körülményeiről szólva tehát a grúz források egyöntetűen egy bizonyos bizánci—perzsa háborúról beszélnek. Dzsuanser krónikája szerint közvetlenül e háború előtt lépett trónra Zenon császár (474—491). Tudjuk azonban, hogy Zenon uralkodása idején egyáltalán nem volt háború Bizánc és Perzsia között. Háború a két nagyhatalom között csak később (502-ben) tört ki, amelyet I. Kavad (488—531) perzsa uralkodó indított Bizánc ellen. Ebben az időben azonban Bizáncban már nem Zenon, hanem I. Anasztasziosz császár (491—518) uralkodott.⁷⁷ A háború az 506-os békekötéssel ért véget. Amennyiben a grúz forrásoknak azt a közlését fogadjuk el, hogy Vahtang egy bizánci—perzsa háború során vesztette életét, úgy halála csak 502—506 között következhetett be.⁷⁸

Dzsuanser terjedelmes krónikája számos érdekes és fontos adatot tartalmaz Grúzia történetére, történeti földrajzára és néprajzára vonatkozóan. Az a tény, hogy a grúz történetírónak a nyugat-grúzai eseményekről szóló tudósítása — amint azt a fentiekben láthattuk — kapcsolatba hozható a kortárs bizánci történetíró, Priszkosz egyes tudósításaival, azt mutatja, hogy Dzsuanser a leírt eseményekkel egykorú forrásokat is felhasználhatott, s ezért tudósításait megfontolás tárgyává kell tennünk — még azokban az esetekben is, amikor azokról más források nem tesznek említést. A tanulmányban tárgyalt néházy részletből az is kitűnik, hogy a Grúziai korai történetével foglalkozó ógrúz források nem kevés információt tartalmaznak azokról a népekről is, amelyek a történelem során kapcsolatba kerültek a magyarsággal.

⁷⁶ „A perzsákkal folytatott harcban megölte őt egy volt szolgája, mivel ismerte a hóna alatti rést a vértjén, és amint fölemelte a kardját (Vahtang), hogy rácsapjon (valakire) a perzsák közül, a gonosz szolga a nyílát (Vahtang) hóna alá lőtte, és ettől meghalt . . .” Az idézett részlet a Nino életrajz Arsen-féle szerkesztésének parafrázált változatából való. (Dzveli kartuli agiograpiuli literaturisz dzeglebi. III. 81—82.)

⁷⁷ E. Stein: Histoire du Bas-Empire II. Paris, Brussels, Amsterdam, 1949. 92—101.; J. B. Bury: A History of the Later Roman Empire II. London, 1923. 10—15.

⁷⁸ Sz. Gorgadze Vahtang halálát 503-ra, születési évét pedig Dzsuanser krónikájára hivatkozva — amely szerint Vahtang hatvan éves volt a háború kezdetekor (Kartlisz chovreba I. 200.) — 443-ra datálja. (Sz. Gorgadze: Cerilebi Szakartvelosz isztoriidan. (Írások Grúzia történetéből) II. Tbiliszi, 1911—1913. 64—67.) I. Dzsavahisvili véleménye szerint Vahtang halála mindjárt a bizánci—perzsa háború elején, vagyis 502-ben következett be. (Iv. Dzsavahisvili: i. m. 290). Ugyanezt a nézetet képviseli L. Dzsanasia (Szakartvelosz isztoriisz narkvevebi II. 105—106) és A. Bogveradze (A. Bogveradze: Kartlisz politikuri da szocialur-ekonomikuri ganvitareba IV—VII saukuneebsi. i. m. 56—57.) Ebben a kérdésben sajátos véleményt alakított ki C. Toumanoff, aki 522-re datálja Vahtang halálát. Merész feltevését, amely szerint Vahtang 83 éves kort ért meg aktív hadvezéreként, több — bár nem meggyőző — érveléssel igyekszik alátámasztani. Az érvek egyike egy másik, önmagában is alapos tanulmányozást igénylő probléma frappáns, de kellőképpen még nem bizonyított megoldását is magában foglalja. A problémát tulajdonképpen Prokopiosz, 6. századi bizánci történetíró egyik közlése okozza. Az általa leírt eseményekkel egyidőben élt szerző megemlíti, hogy I. Jusztinianosz császártól (518—527) Ibéria (Kartli) királya, Gurgen segítséget kért Irán mazdaista nyomásával szemben. Elmondja azt is, hogy Gurgen később a perzsák elől kénytelen volt Lázikébe (Egriszi) menekülni. Gurgen nevű királyt azonban ezeknek az éveknél az eseményei kapcsán egyetlen más forrás sem említ. Ugyanakkor a bizánci forrásokban nem szerepel sem Vahtang, sem Gorgaszal nevű grúz uralkodó. Az ellentmondást Toumanoff úgy oldja föl, hogy egyetlen személyt feltételez a két név — Gurgen, illetve Gorgaszal — mögött, s feltételezését többek között onomasztikai érvekkel is igyekszik alátámasztani. (C. Toumanoff: i. m. 369. n. 48.) Toumanoff szerint tehát Vahtang, akit Prokopiosz Gurgen néven ismer, 83 éves korában (522-ben) a perzsák elől menekülve Egrisziben hal meg. (C. Toumanoff: i. m. 362, 368.)